

MODERN TÜRK ŞİİRİNDE ÇARPICI BİR İLİŐKİ: ELEKTRİŐE İLÂN-I AŞK!

Hasan AKAY*

A striking relationship in modern Turkish literature: Declaration of love to electricity

Being one of the important topics in Modern Turkish poetry, electricity used to be considered one of the symbols representing modernity. This study is concerned with the ideas about social and psychological factors behind this current. The analyses are made on texts from Western literature and especially on the poems of Tevfik Fikret and a certain poet with the penname T. Meftunu.

Keywords : Modern Turkish poetry, style, modernity, electricity

"Ey ( ) âti-i milletin/ Meçhul *elektrikçisi*."(T.Fikret)

"En büyük kudret, *elektriktir*, buna inan "(T Meftûnu)

Giriş

Modernite, meydana geldiği bilimsel ve endüstriyel, felsefi ve kültürel, sosyal ve siyasal süreçlerin doğal sonucu olarak, ölümsüz sayılan bazı maddelerde köklü değişiklikler yapmış, edebi eserlerdeki yönelişleri ve eleştiriy yöntemlerini derinden sarsmış, hemen hepsi bir şekilde teknik uygarlığın malzeme ve ürünlerine açılan, sanat alanında çeşitli felsefi yaklaşımlarla bunları yeniden üreten, resmeden ve kuran birtakım akımlar üretmiş, bilim ve ilerleme çağının egemen gücü olan 'insan'ı ve insan aklının gücünü merkeze almış, bir tür insan metafiziği ile onu bu sürecin gözdesi ilân etmiştir. Kuşkusuz, teknolojinin, maddenin ve makinanın soğukluğu; aklın, yani ancak 'aydınlanma' sayesinde mutlak egemenliğini ilan

---

* Doç. Dr., Mimar Sinan Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi.

eden 'akl'ın buyruklarına boyun eğen 'yeni insan tipi'nin bilimsel tutku ateşi ve yakıcı sıcaklığı ile giderilmek istenmiş, söz konusu buz çölünün cennete dönüştürülmesi bağlamında kimi romantik veya nostaljik eğilimler de ortaya çıkmıştır.

Bu eğilimlerin bir akım veya bireysel atılımlar olarak gözükmesinin sonuç bakımından pek bir farkı yoktur; efendisini kullanan makina gündemdedir ve insan, doğa ile ilişkilerini ona göre yeniden 'aklınca' biçimlendirmiştir. Bu yenilik, doğaya egemen olmak amacıyla yaklaşan insan yerine, başka bir insan tipini ortaya çıkarmıştır. Bu noktada Descartes'ın da Husserl'in de özneye, aklın kavramlaştırmasına ve bilincin yönlendirmesine bağımlı hale getirdiği doğanın, nispeten özerk bir hale geçtiği söylenebilir. Her ne kadar, "Nesneye –yeniden– dönelim!" çağırısı yapılmışsa da bu, sonucu değiştirmemiş, elde kalan kâr, yine öznenin yani 'kurucu bilinç'in hesabına yazılmıştır. Bu durumda 'Varlık'ı ve 'dünyada oluş' düşüncesini öne çıkaran Heidegger'in, sorunu farklı bir ray üzerine taşıdığı dikkati çekmektedir. Bu hattın öyle veya böyle birbiri lehine veya aleyhine olmak üzere sürüp gittiği, yakın zamanlara kadar "nesnenin, doğanın, dünyanın" bilinçle kullanıldığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte, modernitenin, kanguru gibi ister istemez kendi sonunu bünyesinde barındıran bir kimliğe büründüğü ya da en azından böyle görüldüğü yadsınmaz bir gerçektir.

Makina çağı, modernizmle gelişen ve serpilen birtakım sanat akımlarının boy atışında, makinaya saygı ve tapınma aşamasında, insanın yeni köklerden yeniden hayat bulmak için 'yerle bir olma'sında önemli rol oynamıştır. Modernitenin sürüp gitmesi, gökten çaldığı ateşte yanıp kül olduktan sonra küllerinden yeniden dirilmesi şeklindedir. "Dünya -bildiğim gibi değil, tam tersine- kurduğum gibidir!" diyen modernizm, –fütürizm, konstrüktivizm, dadaizm, ekspresyonizm, yenirealizm, yenedadaizm, fluxus, pop art, postmodern art gibi birtakım– sanat akımlarının öncülüğünde evreni dolaşmağa devam etmektedir. Çılgın sanatçı Andy Warhol ve benzeri tiplerle gelen son sanat, insan ve doğa ile birlikte her türlü "kutsal"ı da dışlamak suretiyle işin içinden çıkmak istemiş; akla gelen hemen her nesnenin bir tür 'sanat yapıtı' haline ge(tiri)lmesiyle sanat da bir çeşit "atık" (çöp) haline ge(tiri)lmiştir! Dolayısıyla, artık, giz ve gizem yoktur. Her şey saydamdır. Gerçeklik ölmüştür, hakikat denen şeyin hakikati yoktur, insan ölmüştür. Kusursuz bir cinayettir bu! Nazar, gözde yapışıp kalmıştır; ama ağır ağır akmaktadır yüz boyası gibi. Yer, sarsıntılarını, fay hatlarına borçludur, Tanrı nûruna veya tecellisine değil. Ve Güneş'in tahtında, artık, *elektrik* vardır. Varlıkta sır, bundan böyle, insandır; Tanrı insan(ın dünyasın)dan sır olup gitmiştir. Köklerle birlikte dallar da, yapraklar da başka türlü bir seyir, başka türlü yol ve yöntem izlemektedir. Modern çağın kökleri, Fransız İhtilâl'i'nin getirdikleri ile birlikte götördüklerinin de oldukça ötesindedir.

Türk düşünce ve duygu tarihinde poetik ve felsefi bağlamda Şinasi'den Fikret'e, Nazım Hikmet'e ve ordan sonrasına ulaşan hat üzerinde Sadullah Paşa'nın, belki de ilk defa "Ondokuzuncu Asır" adlı şiirinde öngördüğü ve işaret ettiği gibi, kökler de bağlantılar da değişmiştir: Newton'un "Câzibe Kanunu"nu

keşfetmesiyle evren, Tanrı tarafından yönetilen bir 'manzume' (sistem) değil, yasaları insanlarca keşfedilen; Einstein'ın izafiyet kuramı ve Kuantum mekaniği sayesinde matematiksel olarak anlaşılabilen bir şey haline gelmiştir. İnsan, akl'ın hizmetindedir. Genel olarak yönetimde demokratikleşme, düşüncede laikleşme, ölçütlerde rasyonelleşme, bilimde mutlaklaşma görülmekte, üretimden kâr-çıkar düşüncesine geçilmekte ve emek insandan çok makinaya bağımlı hale gelmektedir. Sosyal, fiziksel ve ekonomik yapılar, aşırı teknik terakki ve çıldırtıcı gelişmeler nedeniyle kökten değişmiştir. Bazı olumsuzluklarla birlikte modernite, her şey rağmen, her şeyin bünyesinde varlığını bir silüet halinde sürdürmektedir. Siyasal, sosyal, kültürel çalkantılar, kriz, trajedi ve parodiler, aynı öykünün birer yüzüdür. Modernite, bundan böyle, çok yüzlüdür, sayısız yüzü vardır ve küreselliğe sadık kalmak şartıyla bu yüzlerin her hakkı saklıdır. Modernizm denilen büyük ya da 'sonsuz macera', hâlâ devam ediyor.

****

Modernizm denilen 'sonsuz macera'nın ilk sonucu, sanat, edebiyat, şiir, felsefe, tarih ve siyaset alanında aklın, bilimsel bilimin ve teknolojinin zaferi olmuştur. Teknolojinin dozu ve makina'nın boynuzu, birçok alanda insanın kulağını geçmiştir. İnsan, bundan böyle, Türk edebiyatı bağlamında, Nâzım Hikmet'in seslendirdiği yeni dil ve anlatım biçimiyle, söz yerindeyse 'nesne'l bir aşk ve coşku ile, "makinalaşmak istiyorum" diyebilmenin ateşinden geçmiştir. Tanzimatçı Şinasi'nin ünlü "Münâcât" adlı şiiri ve bir avuç makalesi ile bir çeşit sponsorluğunu yaptığı 'yeni akıl', 'yeni medeniyet', 'yeni kanun', 'yeni bilim' ve 'yeni terakki' prensipleri sayesinde edebiyat ve kültür tarihimizde kurulan yeni ve çift yönlü bir hat, alınan ciddi bir işaret üzerine, kullanıma açılmıştır. Bu hattın bir yönü, Sadullah Paşa'nın "Ondokuzuncu Asır" adlı manzumesinin açtığı güzergâhtan Tefvik Fikret'in "Halûk'un Âmentüsü" eserine ve oradan farklı bir düşünce örgüsüyle Nâzım Hikmet'in "Dinamo"suna, nihayet hız kontrolünün kaybedildiği noktada, estetik ağırlıklarını tamamen terk ederek, adı "T.Meftunu" olarak geçen şairin "Elektriğe İlân-ı Aşk"ına açılmaktadır.

Bu hattın üzerinde hangi öğelerin taşındığını, poetik form aracılığıyla hangi tematik, semantik, hattâ uzaktan uzağa mistik öğelerin kullanım alanına girdiğini incelemek, kültürel ve düşünsel açıdan birtakım durakları belirlemek, bu sürecin nereye kadar vardığını kavramak açısından her halde anlamlı ve yararlı olacaktır. Burada, oldukça basit gibi görünen bir 'manzum metn'in içine girmemizin sebebi, oradan bu bahse dair *elektrik* gibi çarpıcı ve aydınlatıcı birkaç maddenin elde edilebileceğini düşünmemiz ve bu konuya işaret etmek amacını gütmemizdir. Yapılan şey, bir bakıma, sudan kıvılcım çıkarmaktır; fakat, modern Türk edebiyatı ve düşünce tarihinde bu bağlamda bazı anlamlandırmaların yapılabilmesi, ancak, ayrıntı kabilinden bu gibi sondajlamaların yapılmasıyla mümkün olmaktadır. Söz konusu sürecin kavranabilmesi için, bu kıvılcım ve elektriğin nereden nereye geçtiğini bile bilmek ve izleyebilmek gerekir.

Modern Türk edebiyatı, Şinasi'den itibaren, çeşitli dönemlerde verilen ürünlere ve en son dönemde ortaya konulan postmodern anlatılara kadar hem edebiyatımızın büyük bir halkasını oluşturmakta, hem de modern ve postmodern bağlamda başladığı noktaya, dolayısıyla bütünlüğe kavuşan bir daire oluşturmaktadır. Bu dairenin merkezinde Tanzimatçılar yer tutmuştur. "Kendilerine has bir dünya görüşüne, hattâ bir üslûba sahip bulunmaları, Tanzimat'tan sonra yetişen sanatçıların en önemli özelliği" olarak görülmüş¹ ve eserleri, bu nedenle birbiriyle ilişkili biçimde ele alınmıştır. Gerçekte bu durum, –postmodernler de dahil– sonraki tüm kuşaklar için geçerlidir. Dikkatle ince-lendiğinde görülecektir ki, öncekilerden farklı olmakla birlikte onların da –gözde eserlerden beslenen bir hayat ve sanat anlayışı, öykünme biçiminde de olsa– kendilerine özgü renkler taşıyan bir dünya görüşü vardır. Onlar da, büyük "kriz" in farklı bir boyutunu –iç sıkıntısı; ruh darlığı, beyin sarsıntısı, hafakan; bireysel toplumsal siyasal çile ya da işkence tarzında– yaşamış, buna karşı hem çözüm önerileri hem de estetik yaşantılarının temelinde yatan duygusal ve düşünsel kanıtlar ortaya atmışlardır. İdeolojilerin de içinde bir biçimde barındığı metinler² bu noktadan itibaren açılım kazanmaktadır ve bunlar, bereketli kesintilerle beslenen bir sürekliliğin açık göstergesi olmuşlardır. Akımlar değişmiş, fakat *cerreyan* kesilmemiştir.

Türk düşünce ve edebiyatı tarihinde önemli yeniliklerin kapısını açan Şinasi, her şeyden çok akla ve akılcılığa önem veriyor, aklı ışık olarak görüyor³, her şeyi "akıl ölçütüne vurmak" suretiyle ona mutlaklık vermek istiyordu.⁴ Bu sınamada akıl, Kant'ın yaptığı gibi, her şeyin ölçütü oluyor ve fizikötesinin bilimezliği ilân ediliyordu. Şinasi'nin uyguladığı yöntem de buydu: Her şeye –Tanrı dahil-, "akılca şehâdet" yani tanıklık yaptırmak. Şinasi'nin uyguladığı yöntemde ne kuşku, ne de aşk vardır. Hâmid de aynı yöntemi kullanmıştır; ancak Şinasi'nin "öte"ye gitme konusundaki kayıtsızlığına karşılık Hâmid, kendi kalbine pek söz geçirememiş ve ruhsal açmaza düşmüştür. Abdülhak Hâmid'deki gibi metafizik sorunlarla akılı germek, ruhsal sıkıntılar geçirmek Şinasi'ye göre bir özellik veya

¹ Mehmet Kaplan, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi I (1839-1865)*. (İ.Enginün, B.Emil ile birlikte), İ.Ü.E.F. Matb., İst. 1974, s. XXII-XXIII. Tanzimat'tan sonra yetişen sanatçılar ve dünya görüşleri hakkındaki bu tespiti yakından görebilmek için, adı geçen antolojinin diğer ciltlerini de görmek gerekir: *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, II*, 1978, 1979; *III-IV*. cilt (İ.Enginün, B.Emil, Z.Kerman'la birlikte), 1982; *V*. cilt (ayrıca, N.Birinci, A.Uçman ile birlikte), 1989.

² Buna *Rübâb-ı Şikeste* ve *Haluk'un Defteri* gibi eserleri örnek gösterebiliriz. Tanpınar'a göre, "Garpcılık ve medeniyetçilik ideolojisinin mümessili" olan Fikret'in *Haluk'un Defteri*, ideolojik sahada uygarlık ve ilerleme düşüncesiyle, türlü yorumlamalara uygun düşen bir athéisme'in açık bir beyannamesidir (*Edebiyat Üzerine Makaleler*, haz. Zeynep Kerman, İst. 1977, s. 105-111).

³ Bir beytinde şöyle diyor Şinasi: "Ziyâ-yı akl ile tefrik-i hüsn ü kubh olunur/ Ki nûr-ı mihrdir elvânı eyleyen teşhîr" (*Müntahabât-ı Eş'âr, Kulliyât I*, haz. S.Beken, 1960, s. 25).

⁴ Bu noktada, her şeyin "akıl ölçütüne vurulması" ve aklın kutsanması söz konusudur (Paul Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, çev. Erol Güngör, İst. 1981, s.456).

atılım değildir. Şu da önemlidir: "İslâm felsefî kültürünü Batı düşüncesinin yanında ikinci bir kültür gibi taşımadığından birçok Tanzimat aydınının ikilemi Şinasi'de görülmez."⁵ O, seçimini yapmış, yeteneklerini, Batı uygarlığı yönünde kullanmıştır. Onun kadar net seçim yapabilen, sözkonusu edilen "ikilem"i kolaylıkla aşabilen, "oy"unu, Batı uygarlığı hesabına tereddütsüz kullanabilen başka şair ve yazarlarımız da olmuş ve bunlar, Eagleton'ın sözünü ettiği anlamda "yenilikçi kesintiler"le⁶ birlikte günümüze kadar gelmiştir.

Bu hat üzerinde bulunmakla birlikte, hemen hiç dikkati çekmeyen isimler de vardır. Biz de -alışıl gelmiş araştırma yönteminin biraz dışına taşarak- dikkatleri bunlardan biri (T.Meftunu) üzerine çekmek istiyoruz. Ancak bu hat üzerinde bulunan işaret taşlarını görmeden son uca geçemeyiz. İlk büyük işaret, Şinasi'dir. Tanpınar'ın tespitine göre: Şinasi'nin "teklif ettiği sistemi, cihazın bütününe özetleyen kavram, medeniyet (civilisation)" kavramıdır; ancak, Sâdık Rifat Paşa ve Mustafa Sâmî Efendi'den itibaren hayatımıza yavaş yavaş sızmaya başlayan bu kavramı Şinasi, Reşid Paşa'ya 'medeniyet resûlü (uygarlık peygamberi)' diyerek kendi kuşağı ve gelecek kuşaklar için "bir nevi din hâline" getirmiştir.⁷ Yine Tanpınar'ın deyişle, "Tanzimat'tan sonra ilk ideoloji cristallisation'u bu kelimenin etrafında olur (...) ve fikir hayatımızı bir tarafıyla o idare eder. Sadullah Paşa'nın 'Ondokuzuncu Asır' manzumesi bu nisbî kararın devrinin eseridir ve bilindiği gibi Şinasi ile Fikret'in arasında bir nevi geçit teşkil eder."⁸ Şinasi'den Fikret'e Sadullah Paşa vasıtasıyla ulaşan bu hat, her halde, bir edebî-felsefî hat olarak tanımlanabilir. O takdirde, Âkif'e kadar gelen ikinci hattın başka bir geçidi kullandığı ortaya çıkacaktır. Her iki hatta da, biri Batı'dan, diğeri Doğu'dan olmak üzere, ruhsal gerilim yaratan iki ayrı kriz durumu⁹ daima söz konusu olmuştur. Ancak Şinasi'de bu anlamda bir kriz görülmez.¹⁰ Ondaki yöntem, "Asya'nın aklı-pîrânesi ile Avrupa'nın bîkr-i fikrini mezcetmek" şeklinde kavramlaştırdığı sentez düşüncesidir ki, "Asya'yı bütün bir kıt'a olarak yaşlanmış kabul eden görüşü, Oryantalist espriyle de örtüşmektedir."¹¹ Onun, Doğu medeniyetiyle Batı medeniyeti

⁵ Bedri Mermutlu, "Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi", basılmamış dok.tezi, İ.Ü.E.F. Sosyoloji Anabilim Dalı, İst 1996, İ.Ü.Merkez Ktp., Tez no: 29905, s. 390, 393-394.

⁶ Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı*, çev. Esen Tarım, İstanbul 1990, s. 12.

⁷ Tanpınar, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 4.b., Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1976, s.152.

⁸ a. y.

⁹ Bu kriz, -trajedi, ironi, parodi gibi- çeşitli biçim ve boyutlarda gözükülebilir. En son aşama, sorunu, zekâyâ hitap eden bir oyun, alay ve eğlence konusu haline getirerek aşmak aşamasıdır ki faz olarak -ruhu boşlukta bırakan, bünyesinde yer aldığı uygarlık dairesiyle yakından ilişkili sanal darbe sayılan- modernötesi akırına oldukça uygun düşmektedir.

¹⁰ Mermutlu, a.g.e., s. 390-394.

¹¹ a.g.e, s.390-391. Şinasi, Batı'dan ve Doğu'dan birçok sanat ve düşünce adamını tanımış, onlardan etkilenmiştir (a.g.e., 48-51, 392).

arasında senteze ulaşma fikri, Tanzimat'tan sonra, Sadullah Paşa ve Midhat Efendi gibi aydınlar tarafından da savunulmuştur.¹²

Şinasi, Tanpınar'ın ifadesiyle, "garptan filan ve falan muharririn değil, bir medeniyetin ve düşünce sisteminin dersini almıştır. Filhakika bütün bu düşünceler, XVIII. ve XIX. asır Fransa'sından gelen düşünceler"dir. "Şinasi divanında, Peygamber'in ismine hiç tesadüf edilmemesi"¹³ bunların en radikal uzantılarından biridir ve klasik şiirde görülen tavrın tam aksine bir uygulamadır. Şinasi'nin Divan'ında, Peygambere ait çeşitli sıfatlar -Tanzimat Fermanını imzalayan- Mustafa Reşid Paşa'ya verilmiş, "insanlığın tenvîrine ve tehzîbine hizmete memur olmak i'tikadi" getirilmiştir. Bu itikatta "gaye, insanlığın kendisine erişmek"tir.¹⁴ Bu anlayış, zihinsel plânda bir temrin olarak Fikret'ten sonra benzer yaklaşımlarla işlenmiş, Munis Faik'in, Raif Necdet'in ve -"laiklik" bağlamında- Celâl Nûri'nin zihnine temas ettikten sonra, Nuri Çerman'ın radikal yaklaşımıyla siyaset tarihinde yeni bir konum açmış; sonunda, "millî" bir kimliğe bürünerek, "ulusal yükseliş için uğraşmak"¹⁵ şekline girmiştir.

****

Modern Türk düşüncesindeki yeniliğin önde gelen temsilcisi sayılan Şinasi ile Mustafa Reşid Paşa arasındaki yakınlık, kuşkusuz, 'Batıcılık' ve 'medeniyetçilik' düşüncesinin yerleşmesi açısından etkili olmuştur.¹⁶ Mustafa Reşid Paşa'nın düşüncelerinin, Şinasi tarafından takdir edilmesi ve iltifat görmesi, hem bu prensiplerin, hem de ülkedeki Fransız ve İngiliz etkisinin düşünce, siyaset ve edebiyat alanında onun sayesinde yaygınlık kazanmasını sağlamıştır. Modern Türkiye'nin doğuşu ve Türk sosyal- siyasal düşünce tarihi açısından, Şinasi ile başlayan bu hat¹⁷ -çizgi ya da süreç-, "Dinî, Ahlâkî, Felsefî Hakikat Esintileri ve Aşkımın Kitabı"nın şairi T.Meftunu'na¹⁸ kadar uzanmaktadır. T.Meftunu'nun bu

¹² a.g.e, s.391.

¹³ A.H.Tanpınar, y.a.g.e., s. 205.

¹⁴ aynı yer./ Fark edileceği gibi bu, 'pozitivist ilmihal'e dayanan bir düşüncedir.

¹⁵ *İdeal Türkiye İçin Dinde Reform: Kemalizm*, sayı: 28, Mart 1960, s. 14.

¹⁶ "Şinasi'nin Tanzimatçılığı, medeniyetçilikle; medeniyetçiliği Batıcılıkla birleşir." (Mermutlu, *Şinasi*, s.390, 393-394). Bu konuda, ayrıca bkz. *Edebiyat Üzerine Makaleler*, haz. Z.Kerman, İst. 1977, s. 105-111; H.Z.Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 2.b., 1979, s. 21-73; E.Kuran, "Reşid Paşa", *İ.A.*, C.IX, 1964, s. 701-705; M.Kaplan, "Büyük Reşid Paşa ve Şinasi", *Hareket Dergisi*, VII. devre, sayı: 20-22, 1980, s. 33-38.

¹⁷ Bu konuda, bkz. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1970.

¹⁸ Asıl adı gizli olan "T.Meftunu", 1940'larda, İstanbul'da Jandarma komutanlığı yapmış bir zattır. Metinde bazen sadece "T.M." kısaltmasıyla, bazen de "T.Meftunu" şeklinde bir kod isim gibi geçmektedir. Eserinin adı: *Dinî, Ahlâkî, Felsefî Hakikat Esintileri ve Aşkımın Kitabı*'dır ve dış ön kapak üzerinde şu bilgiler yer almaktadır: "Yazan: Yazdırmanın meczubu; Güzellîğinin meftunu; Aşkının ebedi zebunu -T.Meftunu-", Rıza Koşkun Matb., İst. 1947./ Adının gizli olması, ilginç ve anlamlıdır.

hat üzerinde -ya da bu hattın bir ucunda- yer almasının sebebi; düşünel açından Şinasi'ye ve Fikret'e, bunların metinlerine bir çeşit "orta metin" oluşturması, onların ve Mustafa Reşid Paşa'nın görüşleriyle yakınlık göstermesidir. Metnin asıl önemli yanı, yeniden yapılandırılan bazı prensipler bakımından, Şinasi- M.Fazıl Paşa- Tevfik Fikret çizgisine eklenilebilecek bir özelliğe de sahip olmasıdır. Türk edebiyatında bu açıdan ilk olması, ayrıca kayda değer bir konudur.

T.Fikret'in metnindeki bazı prensiplerle, T.Meftunu'nun metnindeki bazı prensipler arasında benzerlikler göze çarpmaktadır. Fakat, T.Meftunu'nun metninde bu konuda herhangi bir açıklama veya yorum yoktur. Örneğin, T.Meftunu'nun, "Bu dünya mutlak cennet olacak" fikrinin kaynağı, "Dünya dönecek cennete irfanla inandım" diyen T.Fikret'in "Halûk'un Amentüsü"¹⁹ adlı metnidir. "Kalemi elime alır nun'a banarım;/ İlhâmı *elektrikle* alır yaparım" diyen T.Meftunu, "nûr"u elektrik olarak yorumlamakta, kalemini nun'a (yani hokkaya) batırdıktan sonra elektrikle ilhamı alıp yazdığını söylemekte ve *elektriği* en büyük güç olarak takdim etmektedir. T.Meftunu'na göre, "Tanrı, varlığını misalle anlatmış, bunun için, can içinde, hiç ateşe dokunmadan yanan parlak bir ziya gibi nurla ziya saçan *elektriği* misal vermiş"tir; o halde "bu kudret, hudutsuz bir kaynaktan alan elektrikten başka ne olabilir?"²⁰ Bu düşünce tarzı, "enerji, doğa, kainat" olarak aktarılan Tanrı anlayışı²¹ ile yakından ilişkilidir. T.Meftunu, "Hakikat Esintileri"nin son bölümünde, çok ilginç ve çarpıcı bir şey yapmakta, "Elektrikle Radyoya İlânı Aşk" etmektedir.

"Elektrikle Radyoya İlânı Aşk" bahsinde, bütün dinsel kavramlar, teknolojiye ilişkin kavramlarla karşılanmakta, modern çağın mitleri sayılan teknik terimler, yorumsama yoluyla bunların yerine geçirilmekte, dünyevileştirilmekte, teknolojiye dair düşüncelere kuvvet kazandırmak ve benimsenmelerini sağlamak amacıyla, yorumlara dinsel bir anlam yüklenmektedir. "Allah'ın nûru"yla ilgili âyetin ("Nûr sûresi"nin 35. âyeti) yorumu, bunun tipik bir örneğidir. Burada, benzetme ve alegorik anlatım değil, fakat yerine geçirme söz konusudur (Altını çizdiğimiz *italik* satırlar bunu açık bir biçimde göstermektedir):

"Elektriktir Tanrının büyük kudreti,
Elektriktir her varlığın öz temeli
Elektriktir vahyi getiren Cibril
Elektriktir her canlıya kuvvet veren
Bu kudrettir insanlığa hizmet eden

¹⁹ *Halûk'un Defteri*, 1237/ 1911 ("Halûk'un Amentüsü", daha sonra yeniden yayımlanmıştır: *Bızım Mecmua*, nr. 20, 17 Ağustos 1338/ 1922; *İctihad*, nr.187, 1 Eylül 1925, s.3704).

²⁰ Bu parça, en son bölümü önceleyen parça konumundadır. İzahı ve devamı için bu bölüme bakılmalıdır.

²¹ C.Kutay, *Türkçe İbadet*, Show-kitap, 1997, s. 509./ Denilebilir ki: "T.Meftunu"nun metninde "radyo", "resul" yerine; elektrik, nur, enerji, kainat da Tanrı yerine konulmaktadır. Aslölan >doğa: kainat: kainatın büyük mimarı: >enerji: >elektriktir.

Elektrikle çok hastalar şifa bulur;
 Elektrik Tanrı yolunda önder olur.
 O kudrettir insanı Tanrı'ya bağliyan
 Tanrı emrinin yapılmasını sağliyan
 Tanrı varlığına en iyi örnek budur;
 Âyetten bu manayı çıkaran yoktur
 Ey T.M.! Gafletten uyan, bilgiye dayan
 En büyük kudret; elektriktir, buna inan."²²

Burada geçen bazı ibareler, farklı çağrışım alanları oluşturmaktadır.
 Örneğin:

1) "Elektrik Tanrı yolunda önder olur./ O kudrettir *insanı Tanrı'ya bağliyan*/ Tanrı emrinin yapılmasını sağliyan/*Tanrı varlığına en iyi örnek budur*" sözlerinde, Şinasi'nin "Münâcaat"ında geçen ünlü, "*Vahdet-i zâtına aklımca şehadet lâzım*" dizesine uzaktan uzağa bir gönderme yapılmaktadır. Sonuç şudur: Şinasi'nin "akl"ı verdiği yeri ve değeri, T.Meftunu "elektriğe" vermekte, böylelikle daha çağdaş ve teknik bir nesne ile "Tanrı'nın varlığına" ilişkin çarpıcı bir yorum biçimi denemektedir. Öz mantığına göre çıkarsadığı sonuç da yine elektrige çıkmaktadır. Başka bir deyişle, metinde elektrik hem nesnel (şifa verici bir nesne), hem doğal (varlığı ayakta tutan güç), hem sembolik (tanrı ışığının sembolü; Cibril'in bir görünümü), hem de dinsel mantık açısından ("Tanrı varlığına en iyi örnek" olarak) yorumlanmıştır.

2) Bugün nasıl oluştuğu, hangi alanlarda, nasıl ve niçin kullanıldığı hemen herkesçe malum olan elektrik, metinde, birçok şeyin karşılığı olarak kullanılmış, elektrige dair metinden bir çeşit metin elektrige elde edilerek bilgi ve çağrışım alanlarına bu akım verilmek istenmiştir. Bu başarıldığı takdirde, işin ucu da sonucu da teknolojinin en teknik ve yaşamsal öze (ışık+nur+akım: elektrik) ulaşmakta, –önceki söylemlerde "sudan çıkan hayat", bu defa– elektrikten çıkmaktadır.

Edebiyatımızda, tekniğin ve teknolojinin temsilcisi, alegorisi, görüntüsü ya da başka herhangi bir biçimi ile yer alan hiç bir nesne, denilebilir ki, bu kadar aşırı bir uça ele alınmamış, bu denli bir noktaya taşınmamıştır. Ne Nâzım Hikmet'in (örneğin "Makinalaşmak", "Dinamo", "Tayyare", "Kamyonet" vb.), ne nesne şairi Sedat Umran'ın (Buzdolabı, Asansör, Dişliler, Uçaklar, Telefon, Ventilator, Ampul, Gece Lambası gibi bir yığın teknik nesneyi işleyen şiirlerinde), hattâ ne de yirminci yüzyıl Türk şiirinde nesnelere ilişkin (örneğin yeni "somut şiir"cilere ait) yeni doğmuş dizelerde bu tarzda bir kavramlaştırma söz konusudur. Tevfik Fikret'in -yeni bir insan tipi olan- "meçhul elektriksi"²³ bile, böyle bir

²² "T.Meftûnu", *Dini, Ahlâki, Felsefi Hakikat Esintileri ve Aşkının Kitabı*, s. 7-8./ İtaliçler tarafımızdan işaretlenmiştir (H.A.).

²³ Fikret'in ünlü "Promete"sinde geçen ifadeler: "Bir gün şu hastalıklı vatan canlanırsa... Ey/ Muştâk-ı feyz u nûr olan âti-i milletin/ Meçhul elektriksi", aktâr-ı fikretin/ Yüklen getir ne

yüceltmeden haberli değildir. Fikret'ten yarım yüzyıl sonra bir şairin, çok değişik ve aşırı bir yorumlamayla elektriğe manzum övgü dizmesi, oldukça anlamlı ve çarpıcıdır. Bu elektriknâme, elektriği, -aydınlanmacı Şinasi'nin mirasçısı olan-Fikret'ten çok farklı, hattâ zıt yönde yorumlamakta; vatanın ve milletin yükselmesi, çağdaş uygarlık düzeyine erişmesi için sosyal bir ideal olmak üzere tespit ettiği bu nesneyi (Işık/ aydınlanma+ ısı/ ateş+ enerji/ teknoloji kaynağı: Elektrik), romantik bir yaklaşımla aşk haline getirmektedir. Bu ise, akıl nesnesini -romantik bir ısrarla- kalb nesnesine dönüştürmek demektir.

İlginç olan bir şey de, mistik öge ve bilgilerin "Elektrikle Radyoya İlânı Aşk" adlı metinde fon olarak kullanılmasıdır. Bu durum, Fikret'teki gibi, teknik medeniyete gelip dayanmakta, elektriği -ve onunla çalışan şeyleri, örneğin "Radyo"yu- kutsamakta, hattâ bu nesneyi -günümüz okuyucusuna son derece garip ve komik gelebilecek bir kavramlaştırmayla- bir "mürşid" ve "peygamber" olarak takdim etmektedir. T.Meftunu diyor ki:

"Tanrı'nın en büyük ihsanıdır Radyo
Bence elektrik Cibril, Resuldür Radyo...
Ruhlara gıda verir o mukaddes Radyo...
Cihana feyiz salsın mürşidin olsun Radyo."²⁴

Böyle bir tanımlama için ne söylenebilir? Şinasi, Reşid Paşa için "medeniyet resûlü" demiş; Fikret, bu yüceliği teknolojiye, terakkiye, akla dayalı bilime ve medeniyete vermiş; Raif Necdet ve O.Nuri Çerman da bunu kişiye özel hâlâ getirmişti. "Terakkîye, teknolojiye, uygarlığa ve mucitlere îmân" ettiğini söyleyen T.Meftunu ise, her iki tavrı da benimsemek suretiyle, bunu teknolojik nesne olarak elektrik ve radyoya, şahsiyet olarak Mustafa Kemal Atatürk'e tahsis etmektedir.²⁵

"Promete" adlı şiirinde T.Fikret, "Ey bu milletin ışığa ve gelişmeye can atan yarınlarnın *meçhul elektrikçisi*, ileri ülkelerin biraz miskinlik kıran, bir parça ruhu, benliği, anlayışı besleyen nesi varsa yüklen getir!" diyerek; edebiyatımıza "yükselme ve savaşma iradesi ile dolu olan ve tanrılara başkaldıran mitoloji kahramanı Promete sembolüyle, hülyaları içine kapanan, aciz insan tipinin tam zıddı olan yeni bir insan tipi" getiriyor, "bu fikrin yeniliğini kuvvetle belirtmek için de ona âdeta dinî bir mânâ veriyor"du.²⁶ T.Meftunu ise, Fikret'ten yarım asır sonra, aynı nesnenin çok değişik bir yorumunu getirmekte ve aynı nesneye (elektriğe) övgüler yazmaktadır. Ancak her iki şairin elektrikten bahsedışı arasında

---

varsa -biraz meskenet-fiken/ Bir parça rûhu. benliği, idrâki besleyen/ Esmâr-ı bünye-hîzini: boş durmasın elin./ Gör dâimâ önünde esâtîr-i evvelin/ Gökten dehâ-yı nârî çalan kahramanı- nı." (*Halûk'un Defteri*, 1327/ 1911). "Promete"nin tahlili için, bkz. M.Kaplan, *Tevfik Fikret*, İst. 1971, s.142, 143, 228.

²⁴ "T.Meftûnu", *a g e.*, s. 31.

²⁵ "T.Meftûnu", *a g e.*, s. 2-4 vd.

²⁶ M.Kaplan, *Tevfik Fikret*, İst. 1971, s.143.

esaslı fark bulunduğu gibi, poetik düzey açısından da büyük bir fark vardır. Kuşkusuz bu son elektriknâme, Fikret'inkine oranla oldukça zayıftır. Fakat biz burada poetik olmaktan çok, tematik bir karşılaştırma yapmak ve bu noktada T.Meftunu'nun Fikret'ten ayrılan bakışını tespit etmek istedik. Bu farklı bakışı fark edebilmek için, T.Meftunu'nun elektrige yüklediği karşılıkları görmek yeterlidir. T.Meftunu'na göre elektrik, şunların karşılığı ve sembolü olarak kullanılmıştır: 1) Allah nûrunun. 2) Müminin kalbindeki hidayet ve îmanın. 3) Her varlığın öz temelini. 4) Peygamberlere vahiy getiren Cibrail'in. 5) Her canlıya kuvvet veren ruhun. 6) -Mürsel mecaz yoluyla- insanlığa hizmet eden bilginlerin. 7) Tedavi amaçlı kullanıldığında hastalara şifa veren şeyin (devânın). 8) İnsanı Tanrı'ya bağlayan, Tanrı emrinin yapılmasını sağlayan şeyin, peygamber'in. 9) "En büyük kudret'in, Tanrı'nın büyük kudretinin" karşılığı ve sembolü olarak kullanılmıştır:

Tevfik Fikret'in "Promete" adlı şiirinde geçen elektrik ile T.Meftunu'nun metninde söz konusu edilen elektrik arasındaki farklardan biri de, 'nazarî' (görsel ve kuramsal) farktır. Bu nazarî fark, elektrige varoluşsal ve dinî bir içerik, fizikî ve tıbbî bir izah getirilmesi, elektrigin insanı Tanrı'ya bağlayan bir şey olarak görülmesidir. Oysa T.Fikret'teki "Promete", Tanrılara karşı çıkararak gökten dehâ ateşini çalan ve bu nedenle cezalandırılan bir mitoloji kahramanıdır; tekniğin ve teknolojinin, modern ve muasır dünyanın, kısaca, "Prométén medeniyet" in²⁷ bir prototipidir. T.Meftunu ise, bunu Fikret'in gördüğü gibi -bir çeşit çalmak/ hırsızlık olarak- görmüyor; tam aksine büyük bir nimet olarak görüyor. O bakımdan teknolojik nesnelere, bu bakışı ve fikri atfetmek için dizelerine bilerek dinî bir anlam yüklüyor. Nasıl peygambere vahyi Cebrail getiriyorsa, şair de elektrige Cebrail yerine koyuyor; elektrige ilhamına vasita olarak algılıyor ve teknolojik bir nesne olan "Radyo"²⁸ sayesinde onun peygamber gibi olduğu kanısına varıyor: Böylelikle kendisi de, elektrikten (nurdan) yararlanmak suretiyle peygamberce bir iş yapmış oluyor. Bu ise bir çeşit modern vahiy demektir.

Elektrige bu bakış ve yorum tarzı, "Prométén medeniyet" in teknolojik açıdan başdöndürücü ilerleme düşüncesine -Roger Garaudy'nin deyişiyle "terakki dini" ne- aşırı düşkünlüğün doğurduğu çarpıcı bir ürün olarak değerlendirilebilir. Bu aşkın, bilgisayar çağında -yenimodernist anlayışa rağmen, bu anlayışla birlikte sürüp gittiği görülmektedir.

²⁷ "Avrupa medeniyetine Prométén medeniyet denilmektedir." (Biol Emil, *Türk Kültür ve Edebiyatından I / Meseleler*, Ankara 1998, s. 141).

²⁸ "Radyo" ile ilgilenen başka şairler de var. Örneğin Asaf Hâlet de "Radyo" hakkında bir şiir yazmıştır (Bkz. Asaf Hâlet Çelebi, *Butun Şiirleri*, YKY, İst. 1998). Ancak Asaf Hâlet, aktüel hayatın içinde "kutu" kelimesiyle de karşılanan "radyo"yu, oldukça farklı bir bağlamda ele almakta, bu nesneye iç dünyasından özge bir ışık düşürmekte ve farklı bir anlam eklemektedir. Kuşkusuz başka şairler de bulunabilir; fakat burada vurgulanmak istenen şey, teknolojik bir nesnenin ilan-ı aşk edilecek bir konuma konulmasıdır ki bu, edebiyat ve düşünce tarihi açısından da son derece ilginç ve çarpıcı bir yaklaşım tarzıdır